

Kende Ágnes

Sikeres roma életutak

(Szále László: *Kitörők*. Interjú tizenöt cigány értelmiséggel, Kornétás Kiadó, 2010)

Szále László *Kitörők* című könyve 15 ismert roma emberrel készült interjúkötet. Hálás műfaj, az emberek szeretnek mások életéről olvasni, és hatékony is, hisz elméletben egy ilyen könyv sokat tehet a romák elfogadásáért. Aki „roma ügyben” dolgozik, annak előbb-utóbb felteszik azt a kérdést, hogy miképp lehetne az előítéleteket a társadalomban megváltoztatni vagy akár csökkenteni. Erre persze nincs recept, sőt, van egy olyan félelem, hogy az előítéleteket nem is nagyon lehet befolyásolni, legfeljebb egy olyan „normaközeget” lehet kialakítani, amelyben jobban kell takargatniuk az embereknek az előítéleteiket. Ugyanakkor valóban vannak olyan eszközök és módszerek, amelyekkel az előítéletek legalább is ütköztethetők. A sikeres roma emberek megmutatása mindenképpen ilyen, és nemcsak azért, mert kiderülhet: nem pusztán munka nélkül él, segélyen vergődő, az erdőről fát lopó romák élnek ebben az országban, hanem vannak sokan még, akik egészen más életet élnek, a kisebbségen belül. Igaz, erre mondhatnánk azt a szociálpszichológia nyelvén, hogy „a sikeres romák csak a szabályt erősítő kivételek, akik érdemben nem csökkentik az előítéleteket”, ám ha elolvassuk az élettörténetüket, akkor inkább arra gondolunk, hogy mivel ezeket az életutakat kevés ember ismeri, ennek már lehet erőteljes, érdemi hatása a romákról kialakított képekre. Egy ilyen könyv a példaértéke miatt a romák számára is fontos lehet. Sokan hisznek a „role model” elméletben: ha a roma fiatalok azt látják, hogy ugyanolyan helyzetben élőknek sikerülhet, ez nekik is lökést adhat az életben.

Persze mindig nagy izgalom, hogy egy ilyen könyv milyen széles közönséghez jut el. Amerikában egy hasonló műfajban készült könyv köré (Timothy Greenfield-Sanders, Elvis Mitchell: *Black List*) egy egész mozgalom épült, melynek keretei közt az interneten mindenki kiválaszthatta a maga színes bőrű „hősét”, miközben maga a kötet is nagyon népszerű lett.

A könyv bevezetőjében a szerző azt állítja, hogy nem szereti a cigányokat. No persze nem azért, amiért egy szélsőjobbos nem szereti őket, hanem azért, mert egyfelől nem akar az a romantikus képeket kergető értelmiségi lenni, aki „elvontan és távolról” szereti a cigányokat, másfelől mert a cigányok nem egységeseek, és akkor konkrétan kit is szeressen? Ez így rendben is van, csak hogy ez természetes, ezért nincs szükség egy ilyen provokatív élű mondatra. Különösen, hogy néhány oldallal ez előtt épp olyan állítást olvashatunk, amely viszont inkább egy homogenizált és romantikus képet sugall a romákról: „*Nem tudjuk azt sem, honnan hozták a maguk szép és különös kultúráját, mentalitását, és hogyan őrizték meg*

évszázadokon át szinte változatlanul.” Eközben a kötetben szereplő interjúk rációznak erre a mondatra, hiszen épp a romák kultúrájának sokféleségét, a többségi kultúrához való alkalmazkodását látjuk a könyvben. A közös mentalitás emlegetésével pedig végleg nagyon ingoványos terepre érkezik a szerző.

Szále László a bevezetőben a romák eddigi sikertelen integrációjának okait firtatja, s jól látja, hogy a romák társadalomból való kizárása nem megoldás egy olyan társadalomban, amely szeretne jól működni. Azt is jól látja, hogy nem lehet lemondani a társadalom alsó 10-20 százalékaról. S bár látszatintézkedéseket végrehajtottak és végrehajtanak ma is, a politikai akarat és az ennek alapján működő társadalompolitika kirekesztő, és nem az integráció irányában hat.

A szerző nem „cigánybarát”, hanem „magyarbarát”: *„azért írom ezt a könyvet, mert magyar vagyok, tudom, hogy a sorsunk össze van kötve, s hogy nem létezik emelkedő Magyarország emelkedő cigányság nélkül. Mondhatni magyar önzés vezet.”* Egyetértek az okok firtatásával és a lehetséges megoldásokkal. A szerző említi például az Aronson-féle mozaik-módszert, amely itthon kooperatív technikaként került be a köztudatba, és amely az egymás eltaposása helyett az együttműködésre épül. Számomra ugyanakkor feleslegesek és patetikusak a bevezető „Szubjektív függelék” című alfejezetében hangsúlyozott gondolatok a „cigányok nem szeretetéről”, a „magyarbarátságról”, amivel a szerző a társadalmi felelősségét szeretné hangsúlyozni, mint jó hazafi. És nem szeretem a romákkal foglalkozó értelmiségiek felvilágosító attitűdjét sem, melynek jegyében felemelni szeretnék a cigányságot. Ezzel épp attól az önbecsüléstől és emberi méltóságtól fosztanak meg őket, amit pedig az integráció egyik alapjának gondolunk, és úgy tesznek, mintha lenne egyetlen olyan ethosz és mérce, amelyhez igazodni érdemes. Nekünk, többségieknek is annyi mércénk és ethoszunk van, ahányan vagyunk, a felemelés gesztusa pedig feltételezi a felsőbbrendűségünk tudatát, amely pedig épp annak az előítéleteknek a melegágya, ami ellen küzdeni szeretnénk. Én sokkal inkább úgy fogalmaznék, amitől ugyanolyan eséllyel választhatnak maguknak saját életet és értékrendet, mint a többségi társadalom nem kirekesztett tagjai, akiknek erre sokkal több a lehetőségük.

A kötetben három zenésszel (Szakcsi Lakatos Béla, Oláh Kálmán, Palya Bea), egy festőművésszel (Bada Márta), egy költő-újságíróval (Rostás-Farkas György), egy fotóművésszel (Horváth M. Judit), egy színésszel (Jónás Judit), egy műbútorasztalos-restaurátorral (Rostás Árpád), egy focistával (Pisont István) és hat különböző – politikai, szociális és rendvédelmi – területen dolgozó emberrel készült interjú (Rostás László, Jóni Tibor, Ignác József, Kállai Ernő, Daróczy Dávid, Makula György).

Az interjúk érdekesekek, feszesen szerkesztettek és jó őket olvasni. A szereplők nagy része olyan családból származik (egyébként elsősorban muzsikás családokból), ahol a szülőknek, de legalább is a családi emlékezetben valakinek már volt valamilyen megbecsült munkája és szerepe a társadalomban. Az állami gondozottként induló szereplőn kívül senki nincs olyan közülük, akinek a társadalomból való teljes kirekesztettséget kellett volna átélnie gyerekkorában, és akiknél a szegénység vagy a telepi élet a gyerekkor része is volt, az emberi méltóság, a társadalmi tagság

KÖNYVEKRŐL, FOLYÓIRATOKRÓL

megléte vagy emlékezete azoknál is fontos tartalékot jelentett az életükben.

Van még egy fontos elem, amely nagy hangsúlyt kap a kötetben: szinte az összes megkérdezett életében volt egy vagy több olyan tanító, tanár, aki bízott és hitt bennük, és aki nagyon sokat jelentett a számukra, és segített abban, hogy sikeresen alakuljon az életük.

Ennek ellenére több-kevesebb végiggondolatlanság érzékelhető a kötet szerkesztésében.

Először is jobb lett volna több roma nőt szerepeltetni a könyvben. Amennyire én ismerem a roma közéletet és hírességeket, lehetett volna olyan nőket találni, akik jelenlététől kiegyensúlyozottabbá válik a könyvben a férfi–nő arány.

A legszembetűnőbb, hogy egyes interjúk kifejezetten ellentmondanak a könyv címének és megfogalmazott céljának. A „Kitörők” cím arra utal, hogy olyan emberekről olvashatunk, akiknek meg kellett küzdeniük a társadalmi helyzetükkel és az őket körülvevő előítéletekkel, s így tudtak hatalmas társadalmi mobilitást elérni. Ehhez képest több interjúalanyt is az jellemez, hogy bár nagyon sikeresek, de olyan társadalmi közegekből érkeztek, ahol nem volt miből „kitörni”, ahol viszonylagos jómódban éltek, és ahol a cigány mivoltuk a szabadon vállalt identitás rész volt, és nem egy leküzdendő akadály a többségi társadalom előítéletei miatt. Hiába érdekes az életük, és örömmel olvastam őket, a könyv koncepciója alapján nem valók ebbe a könyvbe.

Az ilyen típusú könyveket azért szeretik az emberek, amiért a népmesét is: a pozitív főhős, akinek nincsenek csetlései, botlásai, legyőzve az akadályokat, elnyeri jutalmát. Az interjúk is kicsit erre a sémára épülnek, holott sejthető, hogy ennél bonyolultabb az élet, sok-sok keresztet visznek ők is a hátukon, a személyiségük ennél összetettebb, így hiányzik az az érzékenység az interjúkból, amittől ezek a sikeres utak mélyebben láthatóak.

Talán a feszesség miatt több beszélgetésnél is elvarratlan marad egy-egy szál, amit pedig fontos lett volna a jobb megértésért továbbvinni, vagy ellentmondások maradtak benne, amiket pedig jó lett volna feloldani.

Végül pedig érzek egy kis bizonytalanságot is: kit akart a szerző megmutatni? Világhírű művészeket és országosan ismert celebeket, vagy hétköznapi hősokeket? Lehet mindkettőt, de ez nem derül ki a könyvből, így csak találgatni tudok, vajon tudatos szerkesztés és az az üzenet áll-e mögötte, hogy egyformán hős a helyi sikeres szociális munkás és a világhírű jazz zenész, vagy a szerző bármilyen más szempont (talán szimpátia) alapján válogatta ki a könyv szereplőit? Bármilyen is volt a szerző elképzelése, ezek az emberek természetesen mind egytől egyik érdekesek, csak jó lett volna egy ilyen könyvet tudatosabban végiggondolni és megszerkeszteni.